

tények ugyan továbbá is zsidók maradtak életmódjukban, de számuk mindinkább apadt a pogány keresztények nagy tömegével szemben, míg végre a 4. században a szakadás teljes lett. Ennek fázisait az első három század zsinatainak határozatai mutatják.

A régi zsidók azt tartják, hogy a talmudban minden benne van. Ha nem is e tétel szószerinti felfogása mellett *dr. Löwy Ferencz* felhoz egy sor elbeszélést, mondatot, eszmét és gondolatot a talmudból, melyekhez hasonlókat találhatunk más, különösen magyar irodalmi termékekben. Épúgy megvan a múlt század végén divó pesszimizikus világnézet már a *Prédikátor* könyvében. Schopenhauer és Kohelet megegyeznek abban, hogy az élet üres és hiu, de más korban és más milieuban élve, más-más végeredményre jutnak. Az előbbi a nirvána hiva, az utóbbi az isteni hitben találja meg az egyensúlyt (*Rubinstein Mátyás*). Alaposan vázolja végre az idevágó irodalom nyomán *Heller Bernát* az igaz gyűrű mondájának változatait. A középkori írók e mondát felhasználják apologetikai célra, a kereszténységet értve az igazi gyűrű alatt, Abulafia meg a zsidóságra vonatkoztatja. *Juda ibn Vergánál* a tendenczia a türelem elvének hirdetése, amivel nagyjában *Lessing* is megegyezik.

Végére jutottam e sokfélést tartalmazó, de minden részében érdekes könyvnek, mely *Bánóczi József* szerkesztő ügyes kezére vall. Tökélyre igényt nem tartó böngészetem is mutatja, hogy minden zsidó tanulhat és ismereteket nyerhet belőle, amellet a szépirodalom iránti hajlama is kielégítettik.

Zágráb.

DR. SCHWARZ GÁBOR.

AZ AMÓRÁK BIBLIA- ÉS HAGYOMÁNY-MAGYARÁZATÁNAK TERMINOLÓGIÁJA.

(*Bacher W.*, Die exegetische Terminologie der jüdischen Traditionsliteratur. Zweiter (Schluss)-Teil: Die Bibel- und Traditionsexegetische Terminologie der Amoräer. Leipzig J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung 1905. Ára 10 márka).

A »szóbeli tan« főforrása az »írott tan«: a tórából ered a zsidó hagyomány törzse. Az eleven élet a régiéknél is sokat és sokszor változtatott a meglevő állapoton, de azért mégis bizonyos, hogy a biblia és annak magyarázása teremtette meg a talmud név alatt összefoglalt »halákhai« irodalmat. Az »agáda«

még inkább a szentírás új hajtása. Az agáda a szentírással való kapcsolatot mindvégig külsőleg is megtartotta: »ez az, ami írva van« az állandó formulája. Még a legkésőbbi agádai termékekben — pld. a Pirke Rabbi Eliezerben vagy a Jellinek által összegyűjtött kis midrasokban — sűrűn kerülnek elő a bibliai versek, vagy legalább a háttérben lappanganak. A szentföldi zsidóság a szent könyvekben élt, érzelmeit és gondolatait azok kötötték le, a talmid chákham tréfás beszédje is tóra. A »törvény« természeténél fogva nedveit az »isteni írott szóból« szitta, külső formájára nézve mégis emanczipálta magát tőle s a misna tételei feltételezik a tóra írott szavait, de nem idézik. Biztos azonban, hogy a tórából erednek és hogy legrégebb alakjukban eredetük bélyegét külsőleg is magukon viselték, más szóval, hogy a törvény primitív alakja a *midras* és nem a *halákha*.

A történelmi fejlődésből tehát az következik, hogy a hagyományos irodalom mindkét fajtájában a legrégebb elemek, melyek legkevésbé változtak, azok a műszók, melyek az exegézisben használatnak. Találónan nevezte Bacher a terminológiát »praehistorikus«-nak. A hagyomány szókincsének azonban ezek a terminusok kimutathatóan nemcsak a legrégebb, hanem a legsűrűbben használt elemei is és e két oknál fogva a hagyomány világos és szabatos megértéséhez a legfontosabb elemek. Bacher tehát igazi kulcsot nyújtott mindazoknak, kik a zsidó hagyomány hajlékába be akarnak lépni, midőn a szóban forgó terminusok szótárát összeállította.

Ezelőtt hét évvel bocsátotta közre a tannaita szentírás magyarázat terminológiáját és egy év előtt az amórákét. Ez utóbbiban, mely ismertetésünk tárgya, eredeti feladatát három irányban bővítette ki, miről az előszóban így nyilatkozik: »Sie umfasst ausser der Bibelexegese auch die Traditionsexegese, d. h. die Erläuterung der in der Mischna enthaltenen und sonstigen tannaitischen Traditionssätze, wie sie in beiden Talmuden niedergelegt ist; sie hat ausser Palästina, auch Babylonien zur Heimat, indem sie aus den im 3., 4. und 5. Jahrhundert tätigen Schulen beider Länder hervorgegangen ist; sie ist endlich zweisprachig, da neben das Hebräische, die fast ausschliessliche Schulsprache der tannaitischen Epoche, das Aramäische tritt und ein grosser Teil der von den Amoräern

verwendeten exegetischen Kunstausdrücken und Formeln dem Aramäisch der palästinensischen und babylonischen Juden angehört«.

A feladat e kibővítése folytán a cikkek száma majdnem megkétszereződött, de azért a tannaitikus exegézisnek vagy 50 cikke ebben a második részben nem fordul elő. Közös vagy 200 cikk. Teljesen új több mint 80 terminus, melyek közül körülbelül 60 a palesztinai exegézisé. A babyloniai talmudból körülbelül 80 aram terminus származik, a babyl. és pal. talmud közös aram terminusainak száma 40 körül van. Több mint 50 aram műszó héber alakban a tannaita exegézisben is található. Ezt a statisztikát szerző maga készítette, ki szótárában a babyl. talmudból vett aram anyagot könyvében apróbb betűkkel nyomatta, hogy a palesztinai forrásból eredő szókinestől már külsőleg is megkülönböztesse és így szembeötlőbb legyen.

Amily szerencsés ez az ötlet, époly szerencsés B. számos terminus új magyarázásánál, miről az olvasó lépten-nyomon meggyőződhetik. A fődolog azonban az, hogy itt először vannak a terminusok rendszeresen összegyűjtve és módszeresen feldolgozva. Ez a szótár nemcsak megérteti a terminusokat, hanem egyszersmind szilárd és megbízható alapot teremt a továbbkutatás számára. Benyomásunk szerint ugyanis a babyl. talmud terminusai nincsenek oly gazdagon összegyűjtve, mint a midrasé és pal. talmudé és több terminus nincs még kellően felderítve.

Ezen általános ismertetés után technikai okokból csupán néhány részletre terjeszkedünk még ki, a többit más helyre tartván fenn. Első helyen feljegyezzük, hogy sajtóhibák a következő helyen ötlöttek fel. 58. lap, 28. sor; 81, 2; 83, 10; 90, 19; 170, 16; 170, 3. jegyzet; 193, 5; 218, 26; 230, 26.

2. lap אֹת. A ראשי אותיות kitételhez idézzük a Numeri rabba 13. fejezetéből (109 a Wilna): שלשה אותיות שבראשי נ' תיבות, ami azért fontos, mert belőle ered rövidítés által a később gyakori ראשי תיבות (1. Perles, Analekten zur Textkutik d. A. Ts. 8. lap és M.-Zs. Sz. XII. 572).

5. lap אִי. Sz. szerint אִי-בֵּן-הָיָא lett összevonva és értelme: ha így van. Luzzatto talmudi grammatikájában 97. §. 9 szintén így magyarázza. De nem ad jó értelmet; »ha így van, hisz' tanultuk?«; továbbá hiányos lenne a kitétel, mert nincs

benne az »igy« kifejezve; végül a hagyományos kiejtés יִיָּן. Valószínűbb tehát, hogy יִיָּן יִיָּן-ból van összevonva. Hasonló a יִיָּן szóhoz, amely = יִיָּן יִיָּן.

11. lap, II. A bibliai idézetek sűrűn 2. személyben (te mondod) vezetnek be. B. ezt helyesen értelmezi, hogy a magyarázó a hallgató szájába adja az idézetet. Csupán azt kell még hangsúlyozni, hogy az iskolából eredő formula (l. pl. a 7. lap, 6. sorában idézett helyet).

A 20. lapon van יִיָּן יִיָּן és a 43. lapon יִיָּן יִיָּן. Mindkét szó-nál vagy pathach, vagy kámech. — יִיָּן (105. l.) nézetem szerint יִיָּן יִיָּן-ból lett összevonva. 125. l. jegyzetben adott magyarázat nem Jastrowtól ered, hanem Luzzattótól (Talm. gramm. 97. §., 37). Egyebekről más helyen.

Budapest.

· B. L.

MAGYAR ZSIDÓ KÖNYVTÁR.

(Szerkeszti *Patai József* I—VII. szám).

Folyóiratunkban az évek folyamán különféle alkalmakkor több ízben hangoztattuk, hogy felekezeti irodalmunknak égető szüksége van népszerű és olcsó iratokra, mert van zsidó nép, csak nincs, aki gondozza. A többi hazai felekezetek már régóta gondoskodtak a nép széles rétegeiről és hogy csak az utolsó években keletkezett vállalatot említsük, a protestánsok e czélből a koszoru-füzeteket adják ki. Örömmel üdvözljük tehát a czímben nevezett könyvtárt, melyet jeles munkatársunk megindított.

Az eszme kitűnő és barátait az anyagi oldala nem aggaszthatja, hisz a Reclam német kiadásai és a Magyar Könyvtár is bevált. Az olvasni szerető zsidó közönség kétségtelenül szintén elég biztos alapul szolgál az ily füzetek számára. A kiállítás szép és az egyes füzetek terjedelmükhöz képest felette olcsók. Az új vállalat tehát technikai és kereskedői szempontból jól indult meg és a legszebb kilátásokkal biztat.

Irodalmi és felekezeti szempontból egyaránt már most csak azt kell kívánni, hogy a kiadványok a kellő magaslaton álljanak. Első sorban természetesen népszerűek legyenek és az előttünk fekvő 6 füzet tényleg az. Hangsúlyozzuk azonban, hogy ez csak az egyik szempont. A másik szempont az, hogy az